

ΗΛΕΚΤΡΑ του Σοφοκλή

Η τραγωδία της Θηλυκής Υπόστασης

Ο Μύθος δεν εξημερώνεται στο Σοφοκλή. Το τραγικό στοιχείο προβάλλει μέσα από τις αντιθέσεις: η Ηλέκτρα σκοτεινή, αυτή που σημαίνει φως, Νιόβη χωρίς την ηδονή του θρόνου της, να ζει με τους νεκρούς, ζωντανή-νεκρή.

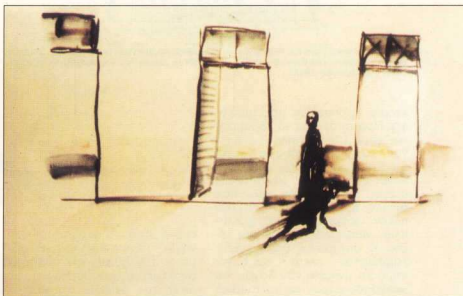
Αντιγόνη Μώρου

Φιλολόγος-Θεατρολόγος

Αρχέτυπη μορφή της Νέμεσης αλλά και της Μνημοσύνης, η Ηλέκτρα θυμάται, πενθεί, περιμένει την ώρα της εκδίκησης. Ετοιμάζει την κίνηση της κάθετη σαν λεπίδα κοφτερή – το χέρι του αγαπημένου αδελφού. «Νώνυμος» (ανώνυμη) στην αρχή της τραγωδίας, δε θα γίνει Ηλέκτρα παρά με το φόνο. Οι Ερινύες σωμαίνου, η σκηνή γεμίζει πτώματα και η Ηλέκτρα αστράφτει (Ποιος θα αγνοήσει πως η Ηλέκτρα ήταν πανάρχαια θεότητα της αστραπής, πριν ο μύθος την ταξιδέψει ως τις Μυκήνες;) Η νεκραναστημένη Ηλέκτρα μπορεί να αγκαλιάσει τον αδελφό δίνοντας του ολόκληρη τη θηλυκή της υπόσταση στις αρχέγονες μεταμορφώσεις της.

«Αδελφός» είναι από το «δελφός», μήτρα. Τα αδέρφια προσέρχονται από την ίδια μήτρα, το ίδιο αίμα. Αυτό κάνει μοναδική τη σχέση τους. Όταν σπάσει ο φυσικός δεσμός με το αίμα, μπορούν να ενωθούν πέρα από την αδελφική σχέση, έξω από τη μήτρα.

Στην Ηλέκτρα η αδελφική σχέση μπορεί να θεωρηθεί ως το πιο σημαντικό στοιχείο πλοκής του μύθου: φέρνει τη λύση του δράματος. Εξάλλου, ο αδελφός είναι η συνέχεια του πατρικού οίκου, ο φυσικός διάδοχος του Αγαμέμνονα. Η Ηλέκτρα, κόρη του πατέρα της, αφού ο Ορέστης λείπει, αναλαμβάνει η ίδια να αντιπροσωπεύσει τον οίκο. Μορφή συμβολική της παρθενικότητας, όπως η Άρτεμις, αλλά και της σταθερότητας του οίκου, όπως η Εστία! Ζει περιμένοντας το συνεχιστή του οίκου, για να ξεπλύνει την τριπλή ύβρη: το φόνο του πατέρα – αρ-

Σκίτσα του Ι. Κόκκου για τα σκηνικά της Ηλέκτρας του Σοφοκλή.

ηχογύ της οικογένειας' την αντικατάστασή του από μια γυναίκα, την Κλυταιμνήστρα, στην εξουσία: το μίσαιμα του γάμου Αγαμέμνονα-Κλυταιμνήστρας από την άνομη σχέση των εραστών Κλυταιμνήστρας-Αίγισθου.

Με κριτήριο τις σχέσεις των ηρώων στην τραγωδία, μπορούμε να διακρίνουμε μια βασική δομική κατηγορία, ανάλογη μ' αυτήν του Levi Strauss στο παράδειγμα του μύθου του Οιδίποδα²: τα στοιχεία, που αφορούν τις σχέσεις συγγένειας αίματος. Έτσι έχουμε αφ' ενός τις σχέσεις υπερτίμησης της συγγένειας, όπως αυτή της Ηλέκτρας με τον πατέρα της ή με τον αδελφό της, καθώς και του Ορέστη με τον πατέρα του: αφ' ετέρου, έχουμε τις σχέσεις υποτίμησης της συγγένειας, που αντιπροσωπεύονται από τη σχέση της Ηλέκτρας και του Ορέστη με τη μητέρα τους. Άλλη κατηγορία σχέσεων προσδιορίζει η κεντρική πράξη της τραγωδίας, ο φόνος. Πριν από το φόνο υπάρχει σχέση των ηρώων με τη γη-θάνατο/χθόνιες θεότητες. Μετά το φόνο φτάνουμε στην αποδέσμευση από τη γη-ζωή/ουράνιες θεότητες.

Ετυμολογικά, αυτά μπορούμε να πούμε πως αντανακλώνται στις διαφορετικές σημασίες του ονόματος «Ηλέκτρα»:

—ά-λεκτρα: παρθένα, που προστατεύεται από την Εστία, χθόνια θεά.

—ήλεκτρον: η του φωτός, που προστατεύεται από τον Απόλλω-

να, Ουράνια (Ηλιακή) θεότητα.

Εφόσον οι σχέσεις υπερτίμησης αντιστοιχούν με τη σχέση των ηρώων με τη γη-θάνατο, ενώ αντίθετα οι σχέσεις υποτίμησης οδηγούν στο φόνο, άρα στην αποδέσμευση και τη ζωή, καμιά σχέση συγγένειας αίματος δεν εκφράζει απόλυτα την Ηλέκτρα³.

Ο φόνος διαφοροποιεί τις σχέσεις. Πριν από το φόνο έχουμε τις σχέσεις «κόρη-πατέρας, αδελφός-αδελφή, γιος-πατέρας. Με το φόνο η Ηλέκτρα, εκτοπίζοντας την Κλυταιμνήστρα, γίνεται σύζυγος του Αγαμέμνονα, αλλά και μητέρα του Ορέστη. Ο Ορέστης αντίστοιχα παίρνει τη θέση του πατέρα-βασιλιά. Έτσι η Ηλέκτρα γίνεται και σύζυγος του Ορέστη, πραγματοποιώντας όλες τις σχέσεις γυναικείας με άνδρα: αδελφή-μητέρα-σύζυγος. Η Ηλέκτρα περνά λοιπόν από το θάνατο στη ζωή και από τις σχέσεις συγγένειας αίματος στην κατάργησή τους, δηλαδή στην κατάργηση των διαφορών.

Είναι γνωστό ότι μόνο στη δομή του μύθου καταργούνται οι διαφορές και συναντάμε μαζί το ιερό και αν-ιερό στοιχείο³. Δεν υπάρχει αρχαία θεότητα ή υπερφυσικό εν που να μη χαρακτηρίζεται απ' αυτό το αντιθετικό ζευγάρι.

Σε μορφές της Μεγάλης Θεάς-Γης, όπως η Ρέα, γνωρίζουμε ότι ο αδελφός, ο Κρόνος, γίνεται και σύζυγος. Το ίδιο συμβαίνει με το γάμο του Δία και της Ήρας. Πρόκειται για αρχέγονη μορφή του

κόσμου, πριν ακόμα διαμορφωθεί κοινωνική οργάνωση. Οι κλειστοί αυτοί γάμοι απηχούν τη θέληση να προστατευθεί ο οικογενειακός κύκλος του πρώτου βασιλικού ζευγαριού. Ειδικά όμως η Δημήτρα σχετίζεται με το Διόνυσο Ζαχάρη με όλους τους δεσμούς: αδελφή-μητέρα και σύζυγος. Αυτή η τριαδική σχέση είναι αποτέλεσμα -του λαϊκού συγκρητισμού που, ανακατεύοντας τους μύθους, ξαναβρίσκει στο δρόμο για το αρχέγονο ζεύγος Μητέρας και Υιού⁵. Βέβαια έπαιξε ρόλο και η διάδοση των Ελευσινίων μυστηρίων, όπου η πανάρχαια σχέση Μητέρας-Θείου Βρέφους ξαναβλάνεται στη σχέση Δημήτρας-Διόνυσου.

Στην Ηλέκτρα του Σοφοκλή, η πρωιάδ, ενώοντας θάνατο και ζωή στον άχρονο χρόνο της, ελευθερώνεται από την τραγική οικογένεια. Προσφέρει τον έρωτά της, θυσία στο προαιώνιο φως: είναι αυτή που αγάπησε μες στο αίμα. Ο Έρωτάς της στάζει αίμα, κορμί που γενιέται από τη Γη και το Έρως, ανυψώνεται κατακόρυφα προς τον ουρανό, έτοιμο να δεχθεί τη γονιμοποίηση του άπειρου.

Σημειώσεις

1. Σοφοκλή, Ηλέκτρα, μετάφραση Γ. Χειμώνα, εκδ. Καστανιώτη (β' έκδ.), Αθήνα 1991, σ. 25.

2. Ο Διόνυσος ταυτίζεται με τον Άδη, σύμφωνα με το απόσπασμα 15 του Ηρακλείτου.

3. Γιατί, όπως ομολογεί η Αντιγόνη: "Ο άντρας μου κι αν πέθανε, καινούριος θα 'παίρνα' αν έχανα παιδί, απ' άλλον άντρα θα 'κανα. Τώρα που μόνα και πατέρα μου τους πήρε ο Χάρος, αδερφός δεν μπορεί να βλαστήσει".

Σοφοκλή, Αντιγόνη, στ. 901-4, μετάφραση Κ. Γεωργιοπούλου, Κάκτος, Αθήνα 1992, σ. 93.

4. D. P. Vernant, Μύθος και σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα, Μέρος Α', μετάφρ. Στ. Γεωργούλη, Σύγχρονη Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη Ι. Ζαχαρόπουλος (β' έκδ.), Αθήνα 1989, σ. 213 (γενικά για Εστία: σσ. 210-215).

5. C. Levi-Strauss, Anthropologie Structurale, Presses-Pocket, Agora, Paris 1985, σσ. 243-49.

6. Μ. Eliade, Πραγματεία πάνω στην Ιστορία των Θρησκειών, μετάφρ. Ελ. Τσοτύη, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1981, σσ. 33-37.

7. Ι. Κακριδή, Ελληνική Μυθολογία, τόμος 2ος, Εκδοτική Αθηνών, 1986, σσ. 238-39.

8. Π. Λεκατσά, Διόνυσος, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1971, σ. 186.

